

dit is eigenlijk niet enkel een persoonlijk feit geweest, maar een historisch feit, dat vastgelegd verdiende te worden.

Het is opmerkelijk dat de auteur, die geen literator is en dat ook allerminst pretendeert, zulke goede beschrijvingen kan geven van hetgeen hij heeft waargenomen, ook buiten de sfeer van de haven.

Reisbeschrijvingen, soms even vervelend als een leerboek der aardrijkskunde, zijn bij Delprat steeds lezenswaardig, omdat zij de lokale sfeer aangeven. Kostelijk is de beschrijving, die wordt gegeven van de maaltijd ten huize van een lid van de firma Yusuf bin Ahmed Kanoo, scheepsagent in het oliecentrum Bahrein (151). Het verhaal, dat in 1937 speelt, is te lang en ook te curieus om hier te kunnen worden naverteld.

Indien uit de voorafgegane alinea's zou worden opgemaakt, dat de *Herinneringen* weinig meer zijn dan een smakelijk opgedist reizenverhaal, dan zou men zich vergissen. Het boek is als een serieus historiewerk: het streeft er volstrekt niet naar om te behagen of te epateren. In de kern geeft het een stuk Nederlandse zeescheepvaartgeschiedenis, en wel speciaal de Amsterdamse. D.A. Delprat is in dat opzicht een waardig opvolger van M.G. de Boer, de pionier op dit gebied. Het verschil tussen deze twee ligt hierin, dat laatstgenoemde zijn kennis enkel opbouwde uit de documenten, terwijl diens opvolger daarnaast putte uit eigen ervaring, opgedaan in de directiekamers, aan boord en buitengaats in de agentschappen. Door zijn boek waait de frisse zeebries, die bij De Boer ontbreekt.

Men moet overigens niet denken, dat directeur Delprat van de Stoomvaart Maatschappij Nederland zijn beschouwingen heeft beperkt tot zijn eigen rederij. In 1934 werd hij lid van de raad van bestuur van de Koninklijke Paketvaart Maatschappij (KPM), in 1947 voorzitter van de raad van bestuur van de in dat jaar door uitbreiding van de actieradius der oude Java-China-Japan-Lijn gevormde Koninklijke Java-China-Paketvaart-Lijnen (KJCPL), en in hetzelfde jaar commissaris van de Koninklijke Nederlandse Stoomboot Maatschappij (KNSM). Ook aan deze rederijen besteedt de auteur aandacht, die ondersteund wordt door persoonlijke ervaring. Die zelfde ervaring heeft hem gesteund in de vervulling van belangrijke nevenfuncties als het lidmaatschap, later voorzitterschap, van de Amsterdamse Kamer van Koophandel en het lidmaatschap van de Eerste Kamer. Steeds is hij daar de deskundige voorlichter en belangenbehartiger geweest betreffende zeehandel, zeevaart en waterstaatszaken. Het pleit voor des schrijvers objectiviteit, dat hij niet nalaat te vermelden, hoe weinig bijval zijn eerste rede in laatstgenoemd illuster college destijds vond (415).

Tot slot de vraag: wie moeten dit boek nu lezen? Vooreerst historici, vooral economisch-historici. Voorts economen, politicologen en politici, alsook alle Nederlanders, die evenals Delprat en schrijver dezes Indië als hun tweede vaderland zijn gaan beschouwen (101). En dan de velen, die niet minder dan de auteur minnaars zijn van Amsterdam (al vinden zij wel dat de stedemaagd haar jurk maar eens naar de stomerij moet brengen). Kortom: iedereen.

I.J. Brugmans

E. Gerard, ed., *De kracht van een overtuiging. 60 Jaar ACW* (Zele: Reinaert Uitgaven, 1981, 336 blz., BF375,—, ISBN 90 3100 512 6); L. Wils, ed., *Cardijn: een mens, een beweging/un homme, un mouvement* (KADOC jaarboek 1982, Leuven: KADOC, Universitaire Pers Leuven, 1983, 318 blz., ill., ISBN 90 6186 149 7).

Het Algemeen Christelijk Werkersverbond (ACW) vierde zijn zestigste verjaardag in

1981. Een groep historici van de Katholieke Universiteit Leuven brengt ons een reeks bijdragen over de geschiedenis ervan. E. Gerard en L. Preneel schetsen de algemene evolutie. De eerste neemt de globale redactie waar, de tweede belicht in het bijzonder de impact van de communautaire problemen en voegt een historiografisch overzicht toe. L. Vandeweyer, R. Falters en A. Osaer behandelen respectievelijk de figuren van Hendrik Poels, Georges Rutten en Achiel Logghe, dat wil zeggen het werk van bepaalde proosten op internationaal, nationaal en lokaal-regionaal vlak. Het vormingswerk sinds 1935 wordt behandeld door J. Mampuy en het politiek werk van het ACW en de CVP door M. van den Wijngaert en P. Weyns. E. de Jonghe ontleedt de kongreslegitimeringen van het ACW, periode 1949-1964. Een overzicht van de beschikbare documentatie op het Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum (KADOC), een lijst van voorzitters, secretarissen en proosten van het ACW en een persoonsregister sluiten deze publikatie, waarvan het voorwoord en de inleiding door W. d'Havé en L. Wils werden geschreven.

Bij gelegenheid van de honderdste verjaardag van de geboorte van kardinaal J. Cardijn, stichter van de Katholieke Arbeidersjeugd (KAJ), werd op 18-19 november 1982 een colloquium aan deze figuur gewijd. Spreekbeurten en ronde-tafelgesprekken vonden opeenvolgend plaats te Leuven en te Louvain-la-Neuve. In bovenvermeld jaarboek vinden we de teksten en samenvattingen gepubliceerd. M. Walckiers schetst het engagement van Cardijn tot in 1925, jaar van de stichting van de KAJ. L. Preneel gaat na welke ideeën Cardijn had over de Kerk, waarna G. Thils de theologische aspecten van de lekenbeweging behandelt (beiden gaan tot 1940). Voor dezelfde periode belicht A. Hermans de opeenvolgende KAJ-programma's. E. Gerard gaat dieper in op de verhouding tussen KAJ en Katholieke Actie (KA) en L. Vos gaat na welk maatschappijbeeld Cardijn tussen beide wereldoorlogen voor ogen stond.

Met Tihon komt de periode na 1945 aan de beurt: hij gaat in op de sociale, economische en politieke denkbeelden. De uitstraling van Cardijn naar Frankrijk toe - sinds 1925 - en vooral naar de Derde Wereld toe worden opeenvolgend behandeld door M. Launay en in het verslag dat F. Peemans en F. Windels-Rosart verzorgen over het ronde-tafelgesprek van 19 november. J. Moulaert brengt verslag uit over het ronde-tafelgesprek van 18 november waar Cardijn werd besproken als pedagogisch vernieuwer in de vorming van jonge volwassenen. R. Aubert besluit met een overzicht van de beschikbare bronnen in verband met de geschiedenis van de KAJ. Een register van persoonsnamen en van organisaties en - ook hier - een voorstelling van KADOC besluiten de uitgave.

Om inhoudelijke redenen leek het me interessant de twee uitgaven samen te bespreken. We zullen de eerste aanduiden met *ACW-60*, de tweede met *Cardijn*. Bij de eerste is het ons opgevallen dat globale besluiten ontbreken. Achte men de kennis daartoe niet rijp? Of aarzelde de uitgever zijn stempel meer op het geheel te drukken? Bij de tweede publikatie bleef het accent begrijpelijk - maar naar mijn gevoel iets te veel - bij de persoon van Cardijn hangen, terwijl juist hier veel meer werd uitgediept wat in *ACW-60* reeds werd aangegeven. Welke hoofdlijnen komen uit beide reeksen artikels naar voor?

Een autonome arbeidersorganisatie, bedoeld om de arbeiders een eigen beleving van religieuze en morele waarden en een deelname aan het politieke leven te verzekeren, stuitte bij burgerij en kerk op verzet, ook na de eerste wereldoorlog. De burgerij verkoos paternalistische oplossingen en poogde vertikale organismen voor patroons en arbeiders in stand te houden, zo nodig te reanimeren. Dit laatste gebeurde bijvoorbeeld in de periode 1925-1936, toen bepaalde patroons eigen arbeiderswerken, een dissidente mutualistenbeweging en eigen werklozenkassen oprichtten. De kerk hanteerde even corporatistische opvattingen en betwistte al vóór 1914 het bestaansrecht van een klasse-organisatie op het terrein van

de vorming, zeker wanneer deze ook nog op politiek gebied het opportunisme van de kerk doorkruiste. Heel de sociale context rond de eerste wereldoorlog stuwde echter naar een compromis, waarbij het corporatisme verzoend kon worden met een vorm van autonomie van een politieke arbeidersbeweging. In januari 1921 dacht men dat compromis gevonden te hebben door alle arbeidersorganisaties een nationale overkoepeling te geven. Aan de basis en op provinciaal vlak liet men de toestand zoals hij was. De tijd bleek echter rijp voor verdere mogelijkheden. Colens slaagde er reeds in juli 1921 in de autonomie van de arbeidersorganisaties op ieder vlak uit te bouwen: het ACW werd tot stand gebracht om in iedere lokaliteit en tot op nationaal niveau een autonome overkoepeling te maken voor de arbeidersorganisaties (vakbond, mutualiteit, enz.) zonder aan die organisaties en hun werking zelf te raken. Als autonome instelling samen met andere organiseerde het ACW dan mee de klassensamenwerking in de Katholieke Unie. Gerard noemt dit 'een periode van brutale standenvetegenwoordiging', spreekt elders over een rivaliteit tussen het solidarisme en het politiek monopolie van de burgerij. Maar ook met andere standen dan de burgerij kon deze corporatistische idee tot verschil van interpretatie leiden. Zo stond Logghe voor het dilemma of hij de landbouwarbeiders wel zou loskrijgen uit de boerenorganisatie.

De vraag of de vakbond (ACV) rechtstreeks politieke invloed mocht uitoefenen, of zij aan individuele leden kon toelaten dat terrein te betreden en of het voor haar wel aanvaardbaar was dat het ACW die bevoegdheid had, dit alles leidde tot lakentrekkerij binnen deze arbeidersbeweging. Er waren nog andere spanningen en invloeden. Zo wogen conservatieve reflexen door bij de Katholieke Arbeidersvrouwen. En aan Rutten, de Algemene proost van het ACW, werd verweten dat hij te nauwe omgang had met financiële en politieke kringen. Diezelfde Rutten zou later (zie E. Gerard in *Cardijri*) op de pogingen om de arbeidersbeweging apolitek en dus monddood te maken repliceren: 'Ce qu'on nous défend toujours ce n'est pas de faire de la politique, mais de faire de la politique démocratique'. Er blijkt dus een grote spanning te hebben bestaan, waarvan de historici buiten de katholieke zuil te weinig weet hebben of in ieder geval te weinig herinnering. Tot hiertoe hoofdzakelijk *ACW-60*.

Het is interessant *ACW-60* en *Cardijn* naast elkaar te leggen in verband met het apolitisme. De Kerk riep de Katholieke Actie (KA) in de jaren twintig in het leven om zich het terrein van de vorming voor te behouden. De oriëntatie van deze vorming werd apolitek gehouden om te vermijden dat de klassenstrijd in de katholieke organisaties werd ingebracht. Met het merkwaardige gevolg, dat Cardijn, die eerst de KAJ had opgericht om de bevoogding van jongere arbeiders door de intellectuelen in de sociale werken en ook door de vakbonden te doorbreken (dixit Walckiers in *Cardijri*), die bovendien de katholieke burgerij in Brussel had bestreden door een dissidente Vlaamse kieslijst te steunen in 1919, dat diezelfde Cardijn het ideaal van scheiding tussen het tijdelijke en het geestelijke - gepredikt door de KA - ging overnemen in de KAJ, die hij wel organisatorisch los van de KA hield. Bij opeenvolging van generaties werd zo een stuk KA-ideologie via de KAJ in het ACW ingebracht, het apolitisme versterkt. Dit ging samen met een veranderde houding van Cardijn zelf: hij werd meer integraal katholiek en meer klerikaal na 1930.

We keren terug tot *ACW-60*. Het ACW verzette zich door zelf vorming te organiseren in werkliedenbonden. Deze maatregel kreeg onvoorziene gevolgen doordat de nazi-bezetting het ACW verbood als zijnde politiek, maar de vorming liet doorgaan. De werkliedenbonden werden op die wijze tot een 'vluchtheuvel' voor werking tijdens de oorlog. Daar groeide dan de Katholieke Werkliedenbond (KWB) uit, die meer dan het geval was bij de werkliedenbonden gericht werd naar de massa van ACW-leden.

Het verschijnsel van de standenorganisaties bleef wel typisch Belgisch, de internationalisering van de eigen standsorganisatie voor arbeiders mislukte. Er bleek alleen belangstelling voor te bestaan in Nederland en Duitsland. Pius IX werkte tegen. Zo wordt begrijpelijk hoe het kwam dat deze beweging na 1945 'in het nieuwe Europa definitief overvleugeld (werd) door de vakbeweging als expressie van de arbeidersbeweging'. In België werd in 1945 de politieke vertegenwoordiging en werking opgevangen in de CVP, zodat het ACW herleid was tot een 'koepel en overlegcentrum... met een politieke opdracht'.

Intussen was de confrontatie tussen de burgerij en de arbeiders veel feller (en werd in concurrentie met de socialisten ook veel meer belicht) in Wallonië dan in Vlaanderen. De auteurs van *ACW-60* verklaren dit: 1e door het feit dat de standenvertegenwoordiging eerder en beter uitgebouwd was in Vlaanderen, zodat de arbeiders daar via hun vertegenwoordigers hechter betrokken waren; 2e door het conflict met de franskiljons in Vlaanderen, wat een bondgenootschap met de vlaamsgezinde burgerij in de hand werkte. In Wallonië dreigde sinds 1930 een zelfstandige christelijke arbeiderspartij. Maar ontgoocheling was er ook in Vlaanderen wanneer de CVP in koningskwestie, schoolstrijd en eenheidswet opeenvolgend 'de sociaal-economische programmapunten op het achterplan' bracht, de eenheid weer toehaalde, het trouw gebleven ACW niet beloonde. Interessant is terzake ook de inhoud en de terminologie (De Jonghe), waarin de veranderende houding van het pausdom en de dooi ten opzichte van het veelvoudig neo-marxisme - en dit met name bij de sociale wetenschap - tot uiting kwamen. Juist de KWB ging zich vanaf die tijd meer politiek opstellen en een overgang van de oude sociale leer naar iets nieuws werd mogelijk.

Er wordt door verschillende auteurs van *ACW-60* en vooral door Falter aandacht gegeven aan de rol van de proosten. De Raad der nationale en diocesane proosten zou 'de eigenlijke ideologische centrale van het ACW' geweest zijn. De omkadering door proosten op alle niveaus en voor alle organisaties lijkt mij daarmee onvoldoende beschreven. En wie vertegenwoordigden zij? De verschillende auteurs doen vermoeden dat er van alles iets leefde: er was een democratische tendens in de zin van eigen inzet en bewustwording van arbeiders en lagere geestelijkheid, er was de totalitaire visie van de kerk en er was de corporatistische en als arbeidersorganisatie even totalitaire visie van Colens. Democratie betekent in die context alleen een verwijzing naar de volkslaag die men zocht te verdedigen. Hoe en waarom iemand tot de functie van proost geroepen werd (van verkiezingen is uiteraard geen sprake) blijft nog onbehandeld. Ter verklaring moet wel aangestipt worden, dat het woord totalitair door Falter gebruikt wordt in verband met een staatsdoctrine, terwijl Gerard, verwijzend naar Colens, daarmee doelt op de ideologisch-organisatorische eenheid, hetzij voor heel de kerk, hetzij per standsorganisatie. In beide publikaties worden mislukkingen vastgesteld in verband met de medezeggenschap van arbeiders. Wie of wat heeft geremd: de Kerk met haar KA-politiek, de proosten omdat zij hoe dan ook van die Kerk afhankelijk bleven of de leken zelf? In *Cardijn* stipt Walckiers aan, dat deze ontgoocheld was bij de vaststelling dat jonge arbeidsters zelf niet bij machte waren zijn taak in Laken over te nemen. In *ACW-60* meent Falter, dat 'de proosten de Belgische katholieke wereld tussen de twee wereldoorlogen verder rijp (hebben) helpen maken voor meer democratische en sociale opvattingen'. In *Cardijn* licht Thils dit toe door hem te tekenen als een pionier van de idee dat alle leken de plicht tot en het recht op apostolaat hebben, ook wanneer diezelfde Cardijn volgens Preneel, Gerard en Vos naar de inhoud steeds meer in de schaduw van de KA komt te staan, naar de jaren dertig toe en vooral daarna opschuift naar 'een bovennatuurlijke synthese'. Natuurlijk is Cardijn hier geen typebeeld voor alle proosten. Maar kan dat: rijp maken voor democratie door van de sociale werkelijkheid weg te schuiven? Naar mijn gevoel wordt in beide studiebundels belangrijk materiaal aan-

gebracht voor een meer algemene vergelijking: deze van de gelijklopende karakteristieken (zoals van de divergenties) bij de zo felle tegenstanders die socialistische, communistische en christelijke arbeidersbewegingen waren.

Dat Cardijn na 1945 onder de indruk kwam van de bewapeningswedloop en de vredeproblematiek, van de honger en de eigenheden van de Derde Wereld en zijn 'verovering' omhoog tot 'verandering', maar niet tot een nieuwe synthese kwam (Tihon) is begrijpelijk. Dat hij de evolutie bleef volgen is al merkwaardig. Hij was trouwens minder denker dan man van de praktijk (of moet men zeggen 'praxis'?), zoals hijzelf wel wist. Toch krijgt men als lezer de indruk, dat de grote jaren van Cardijn na 1945 voorbij waren. Was dat zo, of hebben de auteurs van Cardijn - Tihon terzij gelaten - iets niet voldoende uitgewerkt?

Zoals de auteurs van *ACW-60* het zelf zeggen: het programma van deelstudies betreffende de katholieke organisaties is niet af. Er valt nog veel te doen. Toch denk ik dat er al voldoende materiaal is voor de studie van meer algemene vragen. *Cardijn* heeft me reeds beter doen begrijpen hoe het apolitisme met zo'n ogenschijnlijk gemak in het ACW kon ingevoerd worden. Nog onbeantwoord is voor mij welke de inhoud(en) en welke het politiek gewicht geweest zijn van het personalisme, om maar dit element van die ideologie te noemen.

Goede studies beantwoorden vragen, maar roepen nieuwe problemen op. Sinds Scholl werden heel wat-afzonderlijke onderwerpen in licentieverhandelingen en andere studies aangepakt. Nu blijkt dat de katholieke arbeidersbeweging een eigen, wetenschappelijk gefundeerde geschiedenis in haar bezit heeft. Daarin komen de interne spanningen en belangtegenstellingen van de katholieke zuil eerlijk en onverbloemd aan bod. Ik vraag de auteurs mij wel een binnenpretje te gunnen: zelden las ik zoveel over klassenstrijd als in deze geschiedenis van een standsorganisatie, die juist opgezet werd om de samenwerking tussen klassen te organiseren.

J. Verhelst

J. Morriën, *Indonesië los van Holland. De CPN en de PKI in hun strijd tegen het Nederlands kolonialisme* (Amsterdam: Pegasus, 1982, 272 blz., f30,—, ISBN 90 6143 180 8).

Er waren enkele Nederlandse partijen die een - in de regel vrij losse - band hadden met een zusterorganisatie in Nederlands-Indië. Dat gold voor de confessionele partijen en, op een bijzondere wijze, voor de CPH/CPN. Op een bijzondere wijze omdat de partner van deze partij, de PKI, een onderdeel vormde van de Indonesische noncoöperatieve beweging en gedurende het grootste deel van haar bestaan in de illegaliteit verkeerde. Een bijkomende bijzonderheid was nog, dat de contacten tussen de Nederlandse en de Indonesische communisten niet alleen onderhouden werden door partijbestuurders en individuele leden, maar ook via de Comintern liepen. Alles bijeen een interessante relatie en het is daarom een uitstekende gedachte geweest van Morriën, redacteur van *De Waarheid*, CPN-bestuurder en sinds jaren Indonesië-specialist van zijn partij, om een en ander aan een nader onderzoek te onderwerpen.

In zijn boekje krijgt de lezer een globaal overzicht voorgezet van de standpuntbepalingen van de Indonesische en Nederlandse communisten in de voor hen meest relevante kwesties, die zich gedurende deze eeuw hebben voorgedaan. Soms ook wordt hem een blik gegund in de Moskouse keuken. Zo laat hij aan de hand van de Sowjet-auteur Rjeznikow zien,